

A bor mint kultúrtörténeti és spirituális jelenség

Hamvas Béla *A bor filozófiája* című műve rövid ismertetése

A bor különleges helyet foglal el az emberiség történetében: nem egy a különféle italok között; nem csupán gasztronómiai értéke van, hanem kultúrtörténeti szerepe is, sőt spirituális tartalmakat is hordoz. A keresztény-keresztény szimbolikában a bor például Krisztus kiontott vérét jelképezi az áldozáskor, illetve az úrvacsorakor.

A magyar és az egyetemes kultúrtörténet számos alkotásában találkozhatunk a borral. Egyetlen más italtól sem született annyi költemény, annyi dicsőítő megnyilatkozás, mint a borról. Az ókori görög kultúrkörnek meghatározó eleme volt a Dionüszosz-kultusz (Dionüszosz a szőlőművelés, a bor és a mámor istene), s ugyanezzel találkozunk Rómában is; itt Dionüszosz római megfelelőjének, Bacchusnak volt kitüntetett szerepe. A híres-hírhedt bacchanáliák alkalmával tömegek hódoltak a mámornak. A szőlő már a harmadkor kezdete táján ismert és kedvelt kultúrnövény volt, s a fejlett szőlőművelés nyomaival találkozunk az óegyiptomi, óbabiloni, asszír emlékek között is.

A magyar borkultúra méltán híres messze földön. XIV. Lajos, Franciaország uralkodója (a híres Napkirály) a tokaji bort így jellemezte: "*Királyok itala - italok királya!*" E szállóige napjainkban is szerepel a tokaji borok palackján latin nyelven: "*Vinum regum, rex vinorum!*" IV. Pius pápa az 1545 és 1563 között üléselő, az ellenreformációt elindító tridenti zsinaton ízlelte meg a tokaji bort, amely egészen pontosan a tállyai lankákról származott. Őszentsége is igen meg volt elégedve ezzel a nedűvel.

A bor dicsérete a magyar irodalomban is többször felbukkan. Balassi Bálint *Borivóknak való címmel* írt költeményt kedves italáról, Csokonai Vitéz Mihály pedig *Szerelemdal a csikóbőrös kulacshoz* című versében emlékezett meg a borról.

A legismertebb magyar "boros" költő Petőfi Sándor; *Borozó* című versében ezt írja: "*Gondüző borocska mellett / Vigan illan életem; / Gondüző borocska mellett, / Sors, hatalmad nevetem.*"

Vörösmarty Mihály híres költeményét, *A vén cigányt* ezzel fejezi be: "*Szűd teljék meg az öröm borával.*" A *Szózat* költője *Keserű pohár* című versében is megemlékezik a borról: "*Gondold meg és igyál: / Örökké a világ sem áll.*"

Kölcsey Ferenc olyan jeles italnak tartotta a bort, hogy nemzeti imádságunkban, a *Himuszban* történelmünk dicső és tragikus eseményei között megemlíti: "*Tokaj szőlővesszein / Nektárt csepegtetél.*"

Mint látható, a bornak kitüntetett szerepe van az emberiség történelmében; sok nagy alkotót, gondolkodót ihletett meg és inspirált.

Kiemelkedik közülük Hamvas Béla (1897. március 23., Eperjes - 1968. november 7., Budapest), ez a különös, irodalomtörténeti szempontból egyetlen irányzatba sem sorolható író, gondolkodó, a XX. századi nagy európai tradicionalista gondolkodók (Mircea Eliade, René Guénon, Julius Evola, Frithjof Schuon, stb.) méltó magyar társa.

Hamvas 1945 nyarán Balatonberényben írja meg *A bor filozófiája* című könyvét. Ennek mottója: "*Végül is ketten maradnak: Isten és a bor.*" Ismerte Hamvas műveit, nem lehet kétségünk afelől, hogy ebben az alapművében a bor spirituális, metafizikai tartalmairól ír nemcsak mélységes filozófiai megalapozottsággal, hanem páratlanul eredeti és szórakoztató stílusban. Saját szavaival: "*Elhatároztam, hogy imakönyvet írok az ateistáknak.*" S miután az ateisták előtt azt a szót: Isten - ki sem szabad ejteni, hát Hamvas cselhez folyamodik, és más neveken említi. Mint írja, legfőbb névnek a bort választotta, amelyet ő hieratikus (szent,

megszabott) maszknak tart, vagyis Isten egyik maszkjának, megnyilatkozási formájának. Így válik érthetővé a "csel", amellyel az ateistákat "becsapva" imádkozni tanítja őket. A könyv egyik fejezetcíme szerint egy pohár bor: az ateizmus halálugrása. Hamvas alaptétele: minden ember vallásos, vagyis az ateizmus is vallás, illetve: az ateizmus és különféle - Hamvas szerinti - válfajainak (a pietizmusnak, a puritanizmusnak, stb.) elvei összességükben vallásszurrogátumot, azaz valláspótlékot, pót-vallást képeznek. Hamvas szerint jó és rossz vallás létezik, s az ateizmust minden megjelenési formájában rossz vallásnak tartja; és ezért eltökélt szándéka, hogy *A bor filozófiája* című munkájával a rossz vallást követőket megmenti a jó vallás számára. "Ó, szegény, milyen könyörület menthet meg téged, ha nem a bor?" - írja.

A bor metafizikája című első fejezetben Hamvas leszögezi, hogy bár valamennyi bor egyetlen istenség alá tartozik, de minden bornak külön génusza van, s ezek a génuszok is mind maszkok. Ezek a génuszok szerinte a zamatban, az illatban, az ízben, a színben, azaz a tapasztalhatóban nyilvánulnak meg. A hieratikus maszkot tehát tapasztalás útján, érzékszerveinkkel tudjuk megfejteni.

Amikor az ember a bort elfogyasztja, a bor génusza "átköltözik" az emberbe. Hamvas a maga plasztikus stílusában ezt így fogalmazza meg: "Minden borban kis angyal lakik, aki, ha az ember a bort megissza, nem hal meg, hanem az emberben lakó megszámlálhatatlanul sok kis tündér és angyal közé kerül. Amikor az ember iszik az érkező kis génuszt a már bent lévő énekszóval és virágeseivel fogadják. A tündérke el van bűvölve és az örömtől majd meggyullad. Az emberben ez az örömláng árad el, és őt is elragadja. Ez ellen nem lehet védekezni. Ezért mondom, hogy egy pohár bor az ateizmus halálugrása."

Hamvas ezután érdekes megállapítást tesz a *Bor és idill* című fejezetben: "Utazásaim legfőbb tapasztalata volt, hogy van borország és van pálinkaország. Eszerint van bornép és pálinkanép. A bornépek geniálisak; a pálinkanépek, ha nem is mind ateisták, de legalábbis hajlanak a bálványimádásra." A bornépek közé sorolja a görögöket, a dalmátokat, az etruszokat, s a borvidékeken az olaszokat, a franciákat és a magyarokat. Figyelemre méltó megjegyzés ezekkel a népekkel kapcsolatban, hogy "ezeknek a népeknek ritkán vannak úgynevezett világtörténeti becsvágyaik; nem vették fejükbe, hogy a többi népeket megváltás, ha kell, puskatussal. A bor az absztrakciótól megvédi őket." Hamvas szerint a bornépek nem világtörténeti, hanem aranykori hagyományban élnek, és megállapítja, hogy a borországok és a borvidékek mind idillikusak. Azaz: a bor a harmóniát, a rendet is szimbolizálja, sőt magában hordozza. Ezt azzal is alátámasztja, hogy összeveti a boros ember mozgását a pálinkás ember mozgásával. A boros ember szerinte "örvénylő mozdulatokat tesz, és ha megindul, szép parabolákban és hiperbolákban jár. (...) Valóságos tánc ez, amit csinál. (...) A boros folyton kering, a pálinkás ki-kitör, aztán összezsugorodik, amíg fejbesújtva leroskad. (...) Egész népeknél megfigyelhető. A bor-, és a pálinkanépek különbsége ez, amely mozgásban, gondolkodásban, érzésekben és egész életmódban megnyilatkozik. Ez a múzsai és a barbár népek közt levő különbség."

Hamvas a bort spirituális esszenciának tartja, hasonlóan a drágakőhöz. Minden bor más-más esszenciája ugyanannak az Egynek, azaz ugyanannak a spirituális tartalomnak más-más hieratikus maszkja. Hamvas egy fejezetben említi a bort, a drágakövet és az asszonyt. Úgy véli, minden mámor gyökere a szerelem. Így tehát a bor folyékony szerelem, a drágakő kristályosodott szerelem, a nő pedig az élő szerelem. S ez mind-mind megintcsak ugyanannak az Egynek a megnyilvánulása, állítja Hamvas.

Szót ejt a novaszőlőről is. Szerinte, miután a bor is egy teljes világ, helye van benne jónak és rossznak, tisztának és sötétnek, mélységeknek és magasságoknak. Eszerint: "A novaszőlő és a belőle készült maró, bűdös, borszerű folyadék nem egyéb, mint az ördög ügyefogyott próbálkozása, hogy ő is bort csináljon. (...) Engem nem csapsz be, szóltam a szőlőhöz. Tudom, hogy a borhoz tartozik az is, hogy bűdös pokla legyen. Ez vagy te. A te génuszod a boszorkány. A te drágaköved a húgykő. (...) Te vagy az ateista szőlő."

A bornak Hamvas Béla szerint szertartástana is van. Ez logikus is abból az alapállásból, amely szerint a bor spirituális esszencia, azaz egyfajta vallási megnyilatkozás.

Hamvas felfogásában a bor szertartástanának legfontosabb eleme a szájharmónia, amelyet a zenei összhangzattal állít párhuzamba. A szájharmónia annyit jelent, hogy bizonyos géniuszú borokhoz meghatározott táplálék szükséges. Azonban nem kell túl bonyolult dologra gondolni: alapképletként Hamvas ennyit határoz meg: hús, kenyér és friss zöldség; minden részletezés, minden különféle elkészítési mód csak ennek finomítása és bonyolítása. Hamvas az Upanisádokra hivatkozik (*"Brahman legmagasabb alakja a táplálék"*), amikor kiemeli a bor és a táplálék harmóniájának fontosságát, hiszen *"az evés a testi aktus, a fundamentum; az ivás a lelki aktus."*

Hamvas a bor elfogyasztásáról így vélekedik: *"Az ivásnak egy törvénye van: bármikor, bárhol, bárhogy. Komoly idő, komoly ember és komoly nép számára ennyi elég. Ma, sajnos, ezzel a törvénnyel a legnagyobb visszaélések történnék."* Hanem a poharakkal nincs kibékülve: szerinte az ateizmus mindent szabványosító, absztrakt szemlélete miatt csak kizárólag túl kicsi és túl nagy poharakat gyártanak. *"Szomjúságom hossza három és fél - négy deci. Se több, se kevesebb."* - írja. Márpedig ezt a mennyiséget egyszerre kívánja elfogyasztani, nem pedig kétszeri töltésre. *"Két pohár, az nem egy pohár, és ha az ivás lendülete megtörik, elveszti azt, ami benne a legfontosabb, az egylélegzetűséget. Ha két pohárral kívánok inni, akkor két poharat teszek magam elé. (...) Szabja meg a bor a pohár mértékét, ne pedig a pohár a borét."*

A borivásnak még egy nagyon fontos szabálya van Hamvas szerint: aki bort iszik, az tudatosítsa is ezt magában, hogy a bor géniusza kiteljesedhessen. *"Bárhol ihatsz, csak ne rejtőzz el soha."* - figyelmeztet. *"Mindazt, amihez kedved van, tedd meg. Ne tagadd meg magadtól főként a szerelmet. És a bort. Ha így élsz, akkor leülhetsz az országút szélére, előveheted a kulacsodat és ihatsz, és helyesen fogsz cselekedni."* Azaz: a bor olyasvalami, ami dicsőségére és épülésére válik a borivónak, s ezt önmaga és mások előtt is büszkén vállalni kell.

A bor filozófiája végső következtetése és tanítása ez: a bor elfogyasztása olyan tudatállapotba emeli az embert, amely magasabbrendű a köznapi észnél. Hamvas a bor mámorát tekinti a valódi józanságnak, az igazi éberség kezdetének, amikor azokra az apróságnak tűnő részletekre is figyelünk, amik mellett máskülönben sietve elhaladunk. Hamvas szerint a mámor a világra, az életre érzékenyebbé, nyitottabbá teszi az embert. Hamvas tehát a racionalizmus, a "ráció rémuralma" ellenében a mámor magasabbrendűségét hirdeti. *"Számítalanszor tapasztaltuk magunknál és másoknál, hogy ha valami nagy számárságot csináltunk, azt mindig azért tettük, mert nagyon okosak akartunk lenni."* - írja. Számítások készítése, kapkodás, idegeskedés helyett Hamvas szerint bort kell inni. Ezt tartja az igazi vallásnak, mert Isten ebben nyilvánul meg. A lemondás, az önkínzás Hamvas szerint rossz vallás. *"Egyetek, szeressetek, gyönyörködjétek, és főként igyatok és igyatok és igyatok."* - vallja. *"Nem vagy kívülről kárhozatra ítélve. Te magad tartod magad a kárhozatban. Minden tőled függ. Minden lélek egészsznek születik és egészségét nem vesztheti el. Légy okos, és szerezd vissza egészségedet. A gyógyszer bárhol kapható. Igyál! Amit kínálok, a tisztaság olaja, a mámor olaja. Igyál, a többit majd hozza a bor."*

Hamvas Béla *A bor filozófiája* című munkája irodalmi és filozófiatörténeti szempontból egyaránt jelentős mű. Irodalmilag azért, mert színes, plasztikus, élvezetes stílusa kiemeli a rendkívül magas színvonalon alkotó magyar esszéista irodalomból is; filozófiailag pedig azért, mert mindmáig ez az egyetlen olyan alkotás, amely a bor jelentőségét szellemtörténeti dimenzióba helyezve vizsgálja. Hamvas maga is büszke volt munkájára, s hitte, hogy műve inspirálni fogja a gondolkodókat. Sajnos eddig nem akadt követője, bár több magyar szellemi ember is tanítómesterének vallja Hamvas Bélát. Remélhetőleg előbb-utóbb megtörik a jég, és a borfilozófia új, értékes művekkel fog gazdagodni. Addig is: fogadjuk meg Hamvas tanácsát!